

Jean Giono

Muž, který sázal stromy

Mají-li se v povaze člověka projevit skutečně výjimečné vlastnosti, musíme mít štěstí dlouhá léta pozorovat, co ten člověk dělá. Není-li v jeho práci ani stopa po sobectví, je-li myšlenka, řídící jeho činnost, bezpříkladně ušlechtilá a je naprosto jasné, že nejen nehledal nikde odměnu, ale dokonce zanechal ve světě i viditelné stopy, ocitáme se - bez nebezpečí, že se zmýlíme - před člověkem výjimečného charakteru.

Asi před čtyřiceti lety jsem se vydal pěšky na dlouhé putování po kopcích, turistům zcela neznámých, ve starobylém alpském kraji, který zasahuje až do Provence.

Na jihovýchodě a na jihu, mezi Sisteronem a Mirabeau, lemuje kraj řeka Durance. Na severu ho pak lemuje horní tok řeky Drômy, od jejího pramene až po městečko Die. Na západě jsou to roviny hrabství venaissinského a výběžky hor Ventoux. Území zabírá celou část kraje Nízkých Alp, jižní část řeky Drômy a malý uzavřený úsek Vaucluse. Tehdy jsem podnikl dlouhé putování v tamějších pustinách, holých a jednotvárných stepích, ve výšce asi 1200 až 1900 metrů. Rostla tam jen divoce levandule.

Procházel jsem tím krajem, kde je nejširší, a po třech dnech putování jsem se dostal do neuvěřitelně bezútěšných končin. Utábořil jsem se vedle rozvalin opuštěné vesnice. Vody jsem se nenapil už od minulého dne a potřeboval jsem ji objevit. Polorozbořené domy byly natěsnané jako vosí hnízdo. To mě přivedlo na myšlenku, že tu kdysi jistě byla studánka nebo studna. Byla tam skutečně studánka, ale vyschlá. Pět nebo šest domů beze střech ničil vítr a déšť. Zvonice kapličky se zřítíla. Všechno stálo v řadě stejně jako ve vesnicích, kde je život, tady však všechn zmizel.

Byl horký červnový den a slunce hřálo. Ale zde, v končinách vysoko položených a bez jakéhokoliv přístřeší, fičel vítr nesnesitelně prudce. Mručel mezi zdmi domů jako šelma, kterou vyrušili, když se krmila.

Musel jsem jít dál. Šel jsem už pět hodin a ještě jsem nenašel vodu. A nic nedávalo naději, že ji najdu. Všechno bylo vyprahlé a všude rostly jen drsné traviny.

Najednou se mi zdálo, že v dálce vidím stát malou postavu. Myslel jsem, že je to kmen osamocенého stromu. Jen tak nazdařbůh jsem tam zamířil. Byl to pastýř. Asi třicet ovcí leželo kolem něho na rozpálené půdě a odpočívalo.

Dal mi napít vody. Po chvíli mě zavedl do ovčína v zákrutu náhorní roviny. Tu znamenitou vodu čerpal z velice hlubokého přirozeného zdroje. Nad ním postavil jednoduchý chumpál.

Pastýř mluvil velmi málo. U osaměle žijících lidí to bývá obvyklé. Ale bylo vidět, že je sebejistý, plný důvěry. V takovém kraji, postrádajícím naprosto všechno, to bylo zvláštní. Nebydlel v nějaké chatrči, ale v opravdovém kamenném domě. Bylo dobře vidět, jak vlastníma rukama dům opravil. Když sem přišel, byl dům jen zřícenina. Nyní měl zase důkladnou střechu a voda jí nikde neprotékala. Když ji vítr bíchoval, bil do tašek na střeše jako mořské vlny bijí v bouři do břehů.

Domácnost měl v pořádku, nádobí bylo umyté, podlaha zametená, puška vyčištěná a na ohni se vařila voda. V té chvíli jsem si všiml, že je pastýř čerstvě oholen. Všechny knoflíky měl pevně přišité. Saty měl tak pečlivě vyspravené, že správký nebylo vidět.

Rozděil se se mnou o polévku. Ale když jsem mu potom nabídl pytlík s tabákem, řekl mi, že nekouří. Jeho pes byl stejně mlčenlivý jako on. Byl přátelský, ale nijak neloudil o mou přízeň.

Hned jsme se dohodli, že tam přenocuji. Do nejbližší vesnice bylo víc než půldruhého dne chůze. A mimoto jsem znal velice dobře ráz osamocенých vesnic ve zdejším kraji. Čtyři nebo pět je jich roztroušeno na úbočích kopců, jedna daleko od druhé, obklopeny světlým dubovým mlázím. A jsou až na konci sjízdných cest.

Bydlí tam dřevorubci a pálí dřevěné uhlí. Život je tam těžký. Rodiny žijí natěsnané jedna k druhé. Podnebí je neobyčejně drsné, v létě i v zimě. Ta odloučenost obyvatele vydražďuje k sobectví. Nerozumná ctižádost se vybičovává v neustálou touhu uniknout odtud.

Muži jezdí do města s náklady uhlí a potom se zase vracejí. Neustálé střídání naděje a zklamání ničí i ty nejspolehlivější vlastnosti. Ženy jsou plné záští. Konkuruje se ve všem. Stejně tak v prodeji uhlí jako v získání místa v lavici v kostele. Navzájem se překonávají v ctnostech, ale soupeří i v neřestech. Všude se neustále potýká ctnost a neřest. A také vítr nepřestává dráždit nervy. Dochází přímo k epidemiím sebevražd a mnoho je i případů šilenství, téměř vždy končících vraždou.

Pastýř nekouřil, ale šel pro pytlík a vysypal na stůl spoustu žaludů. Kouřil jsem dýmku a nabídl jsem, že mu budu pomáhat. Odpověděl, že to je jeho záležitost. A skutečně: když jsem viděl, jak pečlivě to dělá, nenaléhal jsem. To byl náš celý rozhovor. Když dal stranou hromadu dobrých a dost velkých žaludů, odpočítal hromádky po deseti. Vyřadil ještě malé žaludy nebo ty, které byly trochu rozpuklé. Prohlížel je totiž velice důkladně. A jakmile měl před sebou sto bezvadných žaludů, nechal toho a šli jsme spát.

Společnost toho muže přinášela klid. Na druhý den jsem ho požádal, aby mi dovolil u něho celý den odpočívat. Pokládal to za samozřejmé. Přesněji řečeno měl jsem dojem, že ho nic nemůže rušit. Ten odpočinek nebyl pro mne nijak nezbytný, ale byl jsem plný zvědavosti a chtěl jsem se toho dozvědět víc. Pastýř vypustil stádo a zavedl je na pastvu. Než odešel, namočil do vody ve vědru pytlík s pečlivě vybranými a odpočítanými žaludy.

Všiml jsem si, že místo hole nesl železnou, jako palec silnou tyč, asi půldruhého metru dlouhou. Předstíral jsem, že se procházím, abych si odpočal, a šel jsem rovnoběžně s jeho cestou. Pastva ovcí bylo dole v úžlabině. Malé stádo pastýř přenechal dohledu psa a šel vzhůru k místu, kde jsem stál. Obával jsem se, že mi přichází vytknout, že jsem vtravý. Ale vůbec ne. Vedla tudy jeho cesta a vyzval mě, abych ho doprovodil, pokud nemám nic lepšího na práci. Vystoupil ještě dvě stě metrů na kopec.

Když přišel na místo, které si předem vybral, zarazil železnou tyč do země. Udělal tak vždycky dolík, vložil do něj žalud a potom zahrnul důlek hlínou. Sázal duby. Zeptal jsem se ho, jestli mu ten pozemek patří. Řekl, že ne. Ptal jsem se, zda ví, komu patří. Ale nevěděl. Předpokládal, že je to obecní pozemek nebo že možná patří lidem, kteří o něj nestojí. Nestaral se o to, aby poznal majitele. Pečlivě vysázal svých sto žaludů.

Po obědě začal zase třídit žaludy. Asi jsem se tázal dost naléhavě, protože mi odpověděl. Už tři roky sázal stromy v téhle samotě. Vysázal jich sto tisíc. Dvacet tisíc se jich ujal. Počítal s tím, že z těch dvaceti tisíc jich ještě polovinu ztratí. Postarají se o to hlodavci nebo se stane něco, co v záměrech Prozřetelnosti není možné předvídat. Zbývalo tedy deset tisíc dubů a ty porostou na místě, kde dřív nebylo vůbec nic.

V té chvíli mě napadlo, kolik je tomu muži asi let. Zřejmě mu bylo přes padesát. Pětapadesát, řekl mi. Jmenoval se Elzéard Bouffier. Měl kdysi v rovině statek. Tam prožil svůj život.

Ztratil jediného syna a potom i ženu. Uchýlil se do samoty, kde ho těšilo žít v klidu, s ovceci a se psem. Usoudil, že kraj hyne, poněvadž je tam málo stromů. A protože nemá nějakou důležitou práci, rozhodl se, dodal ještě, že tu situaci napraví.

A poněvadž i já, ačkoliv jsem byl mladý, jsem v té době žil osaměle, dovedl jsem osamělé lidi chápat a navázat s nimi spojení. Přesto jsem však udělal chybu. Právě mé mládí mě vedlo k tomu, abych si podle sebe představoval budoucnost i jakési hledání štěstí. Řekl jsem mu, že za třicet let těch deset tisíc stromů, to bude krása. Odpověděl velice prostě, že kdyby mu Bůh dopřál žít ještě třicet let, vysázal by spoustu dalších dubů a těch deset tisíc stromů by byla jen kapka v moři.

Ostatně už se zabýval rozmnožováním buků a blízko domu měl školku, která vznikla ze zasazených bukvic. Stromky chráněné před ovceci drátěným pletivem vyrůstaly v plné kráse. Řekl mi, že pomýšlí zasadit brízy v místech, kde se několik metrů pod povrchem země skrývá trochu vlhkosti. Na druhý den jsme se spolu rozloučili.

V dalším roce vypukla první světová válka a pět let jsem byl na vojně. Voják u pěchoty může jen stěží myslet na stromy. Abych pravdu řekl, nijak mě ta příhoda nepoznamenala. Díval jsem se na to jako na koníčka, jako je třeba sbírání známek. A zapomněl jsem na to.

Když jsem se vrátil z války, dostával jsem jen nepatrný demobilizační příplatek, ale velice jsem toužil nadýchat se čerstvého vzduchu. Bez jakéhokoliv jiného úmyslu jsem se vydal na cestu do těch pustých končin.

Kraj se nezměnil. Přesto jsem za opuštěnou vesnici spatřil v dálce jakousi šedou mlhu. Pokrývala kopce jako nějaký koberec. Od předchozího dne jsem začal myslet na stromy. Říkal jsem si: “Deset tisíc stromů zabírá pořádně velkou plochu.”

Příliš mnoho lidí jsem viděl za těch pět let umírat, proto jsem si dokázal snadno představit i smrt Elzéarda Bouffiera. Zvlášť když je nám dvacet let, padesátiletí muži se nám zdají jako starci, které čeká už jenom smrt. Ale Elzéard Bouffier nebyl mrtev. Dokonce byl ještě plný života. Změnil zaměstnání. Měl už jen čtyři ovce, ale zato asi sto úhlí. Zbavil se ovci, protože ohrožovaly vysázené stromy.

Duby z roku 1910 byly deset let staré a byly vyšší než já i on. Byla to nádherná podívaná. Doslova jsem oněměl úžasem. A protože Elzéard Bouffier nemluvil, procházeli jsme se v jeho lese mlčky. Na nejbližších místech dosahoval les jedenácti kilometrů. Když si uvědomíme, že všechno to bylo dílem rukou a ducha toho muže, který neměl žádné technické prostředky, bylo zřejmé, že by lidé mohli být stejně jako Bůh činní v jiných oblastech než v pustošení.

Elzéard Bouffier šel za svou myšlenkou a důkazem toho byly buky, které mi sahaly po ramena. Bylo jich do nedohledna. Duby byly statné a překročily už stáří, kdy je mohou ničit hlodavci. A kdyby bylo záměrem Prozřetelnosti dílo zničit, potřebovala by k tomu přímo cyklony.

Elzéard Bouffier mi ukázal obdivuhodné háje bříz. Bylo jim pět let, byly totiž vysázeny v roce 1915, tedy v době, kdy jsem bojoval u Verdunu. Sázal je na všech místech, kde právem tušil, že téměř hned pod povrchem je vláha. Byly útlé, mladistvě svěží a plně odhodlání. Zdálo se ostatně, že při růstu vytvářejí pásma. O to se však nestaral. Vytrvale plnil svůj prostý úkol. Ale když jsme se vraceli vesnicí domů, viděl jsem, jak v potociích, od nepaměti vyschlých, teče voda. Byl to ten nejužasnější výsledek práce, jaký jsem kdy viděl. Ve velice dávných dobách v těch vyschlých potociích také tekla voda.

Některé ze smutných vesnic, o nichž jsem se na začátku vypravování zmínil, byly postaveny na místech, kde kdysi stály starobylé vesnice galorománské. Zbývaly ještě po nich stopy. A když tam archeologové dělali průzkum, našli udice v místech, kde ve dvacáté století bylo nutné mít cisterny, aby měly trochu vody.

Také vítr roznášel některá semena. Když se objevila voda, objevily se také vrby i vrby košařské, louky, zahrady, květiny, a tak i jakýsi důvod žít.

Ale přeměna probíhala tak pomalu, že si lidé na ni zvykli a nevyvolávala údiv. Když lovci stoupali do odlehlých míst, kde honili zajíce nebo divočky, dobře si všimli, že stromů je stále víc a víc, ale přičítali to přirozeným rozmarům půdy. Proto nikdo na dílo toho muže nesáhl. Kdyby to tušili, zlobilo by je to. Ale byl mimo jakékoliv podezření. Kdopak by byl ve vesnicích i v úřadech schopen představit si houževnatost, plnou nádherné ušlechtilosti.

Od roku 1920 jsem vždycky aspoň jednou za rok navštěvoval Elzéarda Bouffiera. Nikdy jsem neviděl, že by polevil ani že by zapochyboval. A přece kdovi, zda tam i Bůh nepomáhá. Nepočítal jsem jeho zklamání. Ale snadno si představíme, měl-li dosáhnout takového úspěchu, že musel překonat i četné strasti. Aby zajistil vítězství takovému zaujetí, musel se potýkat s beznadějí. Za celý rok zasázel víc než deset tisíc javorů. Všechny uhynuly. Další rok se vzdal javorů a sázal buky. Těm se dařilo ještě líp než dubům.

Abychom měli o tak výjimečné povaze téměř přesnou představu, nesmíme zapomenout, že se vyvíjela v naprosté samotě. V tak velké samotě, že si ke konci života odvykl mluvit. Nebo snad to nepokládal za nutné?

V roce 1933 ho navštívil užaslý hajný. Ten zaměstnanec mu úředně oznámil příkaz, že nesmí venku rozdělovat oheň. Mohlo by to totiž ohrozit růst tohoto “přírodního” lesa.

A naivní hajný prohlásil, že je vidět, jak les roste sám od sebe. V tu dobu Elzéard Bouffier chodit sázet buky dvanáct kilometrů od domu, kde bydlel. Aby nemusel chodit tam a zpět, vždyť mu bylo tehdy už sedmdesát pět let, zamýšlel postavit si z kamene chatu přímo na místě, kde stromy sázal. Uskutečnil to o rok později.

V roce 1935 si přišla prohlédnout ten “přírodní les” opravdová úřední komise. Přišel vysoký představitel správy vod a lesů, poslanec a technici. Měli mnoho zbytečných řečí. Rozhodli, že se musí něco udělat, ale neudělali nic. Došlo však k jednomu důležitému rozhodnutí: les byl dán pod ochranu státu a nesmělo se tam pálit uhlí. Bylo přece nemožné, aby taková krása těch mladých stromů v plné síle někoho nepodmanila. I poslance uvedla v nadšení.

Měl jsem přítele mezi vedoucími lesníky. Byl v té delegaci. Vysvětlil jsem mu, v čem spočívá ta záhada. V dalším týdnu jsme šli oba za Elzéarem Bouffierem. Našli jsme ho v pilné práci, dvacet kilometrů od místa, kam přišla inspekce.

Vedoucí lesník nebyl nadarmo mým přítelem. Dovedl tu práci ocenit a dokázal mlčet. Nabídl jsem jim pak vajíčka, která jsem vzal s sebou. Rozdělili jsme jídlo na tři díly a několik hodin jsme mlčky pozorovali krajinu.

V místech, odkud jsme přišli, rostly stromy šest a sedm metrů vysoké. Vzpomínal jsem, jak vypadal kraj v roce 1913. Byla tam tehdy pustina. Pokojná a pravidelná práce, svěží vzduch v kopcích, skromnost a zvlášť duševní vyrovnanost daly tomuto starci téměř okázalé zdraví. Říkal jsem si, na kolika hektarech ještě asi stromy zasází.

Než můj přítel odjel, jen krátce připomenul některé dřeviny, pro které se mu zde půda zdála vhodná. Ale nijak nenaléhal. “To proto,” řekl mi potom, “že ta dobrá duše toho ví o tom víc než já.” Když jsme šli asi hodinu, po kteroužto dobu přemýšlel, dodal: “Ví o tom víc než všichni ostatní. Objevil znamenitý prostředek, jak být šťastný!”

Zásluhou vedoucího byl chráněn nejen les, ale i štěstí Elzéarda Bouffiera. Pro ochranu určil tři hajné a byl k nim tak přísný, že zůstávali lhotejní k jakýmkoli úplatkům, kdyby jim je dřevorubci nabídli.

Dílo bylo vážně ohroženo za války 1939. Auta jezdila tehdy na dřevný plyn a dřeva nebylo nikdy dost. Došlo ke kácení dubů z roku 1910. Ale tyto úseky jsou od silničních sítí tak daleko, že se to podnikání ukázalo z finančního hlediska velice nevýhodné a upustilo se od něho. Pastýř nic neviděl. Třicet kilometrů odtud pokojně pokračoval v práci. O válce v roce 1939 nic nevěděl, stejně jako o válce ve čtrnáctém roce.

Elzéarda Bouffiera jsem viděl naposledy v červnu 1945. Bylo mu tehdy osmdesát sedm let. Vydal jsem se totiž zase na cestu do té pustiny. Ačkoliv válka zanechala kraj v zuboženém stavu, jezdil tam nyní autobus a zajišťoval spojení mezi údolím řeky Durance a horským krajem. Nepoznával jsem už místa svých dřívějších procházek. Ale přičítal jsem to tomuhle poměrně rychlému dopravnímu prostředku. Také se mně zdálo, že trasa vede nějakými novými místy. Musel jsem se zeptat na jméno vesnice, abych zjistil, že jsem přece jen tam, kde kdysi byly rozvaliny a bezútěšná krajina. Autobus mě zavezl do Vergonsu.

V roce 1913 bylo v téhle osadě deset nebo dvanáct domů a měla tři obyvatelé. Byli zdivočelí, nenáviděli se a žili z loví do pastí. Fyzicky i duševně byli téměř jako pravěcí lidé. Kopřivy pustošily kolem nich prázdné domy. Jejich stav byl beznadějný. Nezbyvalo než čekat na smrt. Byla to tedy situace, která jen stěží vytváří podmínky pro počestnost.

Všechno se tu změnilo, dokonce i vzduch byl jiný. Místo prudkých větrů, vysušujících a nemilosrdných, foukal lehký větřík, plný vůni. Z kopců bylo slyšet šumění, podobající se zvuku tekoucí vody. Bylo to šumění větru v lesích. A posléze něco ještě podivuhodnějšího: uslyšel jsem opravdové šplouchání vody, tekoucí do nádrže. Spatřil jsem, že tady postavili kašnu a že má hodně vody. Nejvíce mě dojala, že poblíž byla vysazena lípa. Byla už vzrostlá a byl to nepopíratelný symbol znovuzrození.

Ve Vergonsu bylo také vidět stopy práce na díle, pro které je naděje nezbytná. Naděje se tedy opět vrátila. Byly odklizeny trosky, strženy zničené zdi a obnoveno pět domů. Osada měla nyní dvacet osm obyvatel. Mezi nimi byly čtyři mladé rodiny. Kolem nových, čerstvě omítnutých domů byly zahrady se zeleninou. Rostlo tam všechno pomíchaně, ale pěkně v řadách: zelenina i květiny, zeli a růžové keře, pór i hledíky, celer i anemony. Nyní to bylo místo, kde by člověk měl chuť bydlet.

Odtud jsem se vydal pěšky. Válka, kterou jsme právě přečkali, nedovolila ještě, aby se život plně rozvinul. Ale Lazar vstal z hrobu. Na nižších úbočích pohoří jsem viděl políčka s ječmenem a ještě nezralým žitem. V pozadí v úzkých údolích se zelenaly louky. Stačilo jen osm let, dělicích nás od té doby, a celý kraj zářil zdravím a blahobytem. Na místě zbořeníšť, která jsem viděl v roce 1913, stojí nyní čisté a pečlivě omítnuté usedlosti, svědčící o šťastném a pohodlném životě. Začaly zase téct staré prameny, napájené deště a sněhy, jež lesy zadržují. Vodní toky byly regulovány. Vedle každé usedlosti, obklopené javorovým hájkem, voda přetékala z nádrží kašen na koberec svěží máty. Vesnice byly poněkud znovu vybudovány. Z rovin, kde je půda drahá, přišli lidé a usadili se zde. Přivedli i mládež, nastal ruch, probudil se smysl pro podnikání. Na cestách potkáváme dobře vypadající muže a ženy. Chlapci a děvčata se umějí smát a mají rádi venkovské slavnosti. Dřívější obyvatelstvo je k nepoznání změněné od té doby, co se tu žije příjemně. Připočteme-li je k novým obyvatelům, víc než deset tisíc osob vděčí za štěstí Elzéardu Bouffierovi.

Když uvážíme, že jediný člověk, odkázaný jen na prosté zdroje fyzické i duševní, dokázal, aby z pustiny vznikla země kananejská, zdá se mi, že člověk je přece jen obdivuhodný tvor. Ale když pomyslím, kolik bylo třeba vytrvalosti a ušlechtilého úsilí, aby se dosáhlo takového výsledku, pociťuji hlubokou úctu k tomu starému venkovanu bez jakéhokoliv vzdělání, který dokázal úspěšně dokončit dílo, hodné díla božího.

Elzéard Bouffier zemřel v roce 1947 v domově pro přestárlé.